

Witold Maciejewski

NÅGRA PROBLEM INOM KONTRASTIV SVENSK-POLSK TEXTGRAMMATIK

1. Avsikten med denna artikel är att presentera några grammatiska problem som uppstår när man översätter en text från polska till svenska. Särskilt gäller det ekvivalensen mellan sådana strukturer som är längre än en sats. Polska är alltså utgångspunkten för denna undersökning (s.k. "källspråk"), och svenska är målspråket. Syftet är att fastställa regler som utpekar ekvivalenta strukturer i texter som formulerats på källspråket och översatts till målspråket. Termen "ekvivalens" kan man ifrågasätta, när den gäller enbart en översättning åt ena hållet, men jag tänker försöka formulera regler som fungerar också tillbaka till källspråket.

2. Jag antar att en översättare (tolk) strävar efter att ge en fullständig och adekvat översättning, dvs. han vill få en trogen kopia av K-texten (texten i källspråket). Detta innebär att han vill duplicera den semantiska sidan av - i detta fall - den polska texten. Översättaren har sin egen hypotes vad gäller K-textens helhet och innebörd. Översättningen (M-texten) återspeglar denna hypotes.

M-texten måste alltså innehålla samma semantiska enheter som finns i K-texten. Både M- och K-texterna talar om samma föremål och deras olika tillstånd. Relationerna mellan föremålen är desamma. Satsen och meningar som refererar till föremålen i fråga måste ha samma innebörd, dvs. de måste implicera samma mängder av konsekvenser.¹

Jag antar vidare att textgrammatik består av följande regler: a) formeringsregler och b) inferensregler. De förra bestämmer den syntaktiska representationen, och de senare står för satsernas innebörd, dvs. inferensreglerna bestämmer den mängd av konsekvenser man kan få ut av en mening. Varje mening i en text har sin innebörd, den implicerar en mängd satsen som ingår i ett s.k. textförråd. Det finns två slags konsekvenser²: a) sådana som beror på avsändarens och mottagarens kunskap om världen, dvs. är av utomspråklig karaktär, och b) konsekvenser som är språkbetingade. Man kan t.ex. av en svensk sats

Jans äldste son omkom i en bilolycka bl.a. dra den slutsatsen att Jan hade minst en son till. Den polska översättningen lyder:

Najstarszy syn Jana zginął w wypadku samochodowym. Enligt den polska versionen hade Jan minst två söner till.³ Konsekvenserna bygger i varje koherent text upp ett system av logiska följder som inte behöver komma fram på textens yta och som i de flesta fall inte heller gör det. När man översätter en text till ett annat språk, måste textförrådet också översättas. Jag kommer att beskriva fall där vissa konsekvenser måste uttryckas explicit i översättningen, för att översättningen skall bli adekvat. En del konsekvenser är obligatoriska, de är språkbetingade, och de förekommer vid varje bruk av en "högre" grammatisk struktur. Sådana konsekvenser är "förankrade" i satser eller i satsdelar.

3. Låt oss koncentrera oss på en implikativ grammatisk konstruktion av den sistnämnda typen. Frågan gäller ekvivalensen mellan polska och svenska uttryck som betecknar riktning och plats.

3.1. Riktnings- och befintlighetsuttrycken består av verb (stativa verb eller rörelseverb), prepositioner (riktnings- och befintlighetsprepositioner) och substantiv (i böjd form i polska), t.ex.:

LOKATIV	
Jan siedzi na stole	Jan sitter på bordet
ADLATIV	
Jan wchodzi na stół	Jan går upp på bordet
ABLATIV	
Jan schodzi ze stołu	Jan går ned från bordet
PERLATIV	
Jan chodzi po stole	Jan går omkring på bordet

Sådana befintlighets- och riktningsbenämningar bär två djupkasus i satsen⁴: PLACE respektive DIRECTION. Ifråga om oppositioner hos befintlighets- och riktningsuttryck skiljer sig de båda språken från varandra. Polskan uttrycker skillnaden mellan befintlighet och riktning med hjälp av både verb, prepositioner och (yt)kasus-

ändelser. Prepositioner och kasusändelser bildar s.k. icke kontinuerliga morfem:

$\begin{array}{c} \boxed{\text{na stol-e}} \\ \text{na} + \text{LÖC.} \end{array}$:	$\begin{array}{c} \boxed{\text{na stół-}\emptyset} \\ \text{na} + \text{ACC.} \end{array}$:	$\begin{array}{c} \boxed{\text{ze stół-u}} \\ \text{ze} + \text{Gen.} \end{array}$:	$\begin{array}{c} \boxed{\text{po stol-e}} \\ \text{po} + \text{LÖC.} \end{array}$
--	---	--	---	--	---	--

Svenskan har till sitt förfogande skillnader i val av verb, skillnader mellan prepositioner och dessutom två kasusändelser (genitiv-s och \emptyset). Båda språken gör skillnad mellan lokativ, adlativ och ablativ betydelse, vilket framkommer såväl vid nominalfrasens utformning (prepositionsval) som vid val av de interrogativa pronominella adverbena *gdzie/var*, *dokąd/vart* och *skąd/varifrån*, vilka substituerar nominalfraserna. Vi kan därmed skissera ett schema över en del av det polska systemet:⁵

	gdzie?	dokąd?	skąd?
1	nad + N _{Instr}	nad + N _{Acc}	znad + N _{Gen}
2	pod + "	pod + "	spod + "
3	przed + "	przed + "	sprzed + "
4	za + "	za + "	zza + "
5	między + " (pl.)	między + "	spodmiędzy + " (pl.)

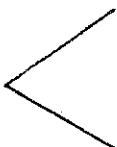
Vi kan nu jämföra polska konstruktioner med motsvarande svenska:

1. *Lampa wisi nad stołem* : Lampan hänger över bordet
Powieś lampę nad stół : Häng lampan över bordet
Weź lampę spod stołu : Ta ned lampan (som hänger) över bordet
2. *Książka leży pod stołem* : Boken ligger under bordet
Włóż książkę pod stół : Lagg boken under bordet
Weź książkę spod stołu : Ta boken (som ligger) under bordet
3. *Samochód stoi przed domem* : Bilen står framför huset
Postaw samochód przed dom : Ställ bilen framför huset
Zabierz samochód sprzed domu : Ta bort bilen (som står framför huset)

osv.; jfr. också:

4. *Weź samochód zza domu* : Ta bilen (som står) bakom huset

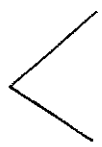
Anm.1. I satser av typen: *Weź lampę znad stołu* kan frasen *znad stołu* också tolkas som attribut, jfr.:

Weź lampę znad stołu Ta ned lampan som hänger över bordet
nu
Ta ned lampan som brukar hänga över
bordet

Jfr. också:

Lampę znad stołu postawiłem w kuchni
Lampan över bordet ställde jag i köket

Anm.2. Å andra sidan kan satser av typen *Ta boken under bordet* uppfattas på två sätt (beroende på om prepositionen är obetonad eller betonad):

Ta boken under bordet Weź książkę *spod stołu*
(DIRECTION)
Weź książkę *pod stołem*
(PATH)

Obs. att *under bordet* i den svenska satsen uppfattas som attribut till *boken*; denna syntaktiska struktur har ingen motsvarighet i de polska ekvivalenterna.

Skillnaden mellan lokativa och adlativa konstruktioner markeras i ovannämnda fall i svenskan med hjälp av oppositionen mellan stativa verb och rörelseverb och oppositionen mellan adlativa och ablativa med hjälp av bisatser (ev. också med hjälp av verb som betecknar riktning "till" och "från"). Bisatserna i de svenska konstruktionerna har sina ekvivalenter i polskan, jfr.:

Weź lampę znad stołu Ta ned lampan som hänger över bordet
Weź lampę, która/co wisi nad stołem

Det faktum att "Lampan BEFINNER SIG (hänger) över bordet" tillhör de antaganden som man måste göra när man vill ta bort lampan. Bisatser i svenskan har sina polska ekvivalenter i textförrådet, men inte nödvändigtvis på textytan. Informationen i motsvarande svenska och polska konstruktioner är densamma, den är konstant. Samma slags regler gäller s.k. satsförkortningar.

Man kan föreslå följande kontrastiva regler för de ovan beskrivna fallen av ablativ:

1. "ab-superlativus"⁷ ⇒ $\begin{cases} \text{pol.} & \begin{cases} N + V + \text{znad} + N_{\text{Gen}} \\ N + V + N (S, \text{---} \text{"superessivus"}) \end{cases} \\ \text{sv.} & N + V + N (S, \text{---} \text{"superessivus"}) \end{cases}$

2. "ab-sublativus" ⇒ $\begin{cases} \text{pol.} & \begin{cases} N + V + \text{spod} + N_{\text{Gen}} \\ N + V + N (S, \text{---} \text{"subessivus"}) \end{cases} \\ \text{sv.} & N + V + N (S, \text{---} \text{"subessivus"}) \end{cases}$

3. "ab-antelativus" ⇒ $\begin{cases} \text{pol.} & \begin{cases} N + V + \text{sprzed} + N_{\text{Gen}} \\ N + V + N (S, \text{---} \text{"anteessivus"}) \end{cases} \\ \text{sv.} & N + V + N (S, \text{---} \text{"anteessivus"}) \end{cases}$

4. "ab-postlativus" ⇒ $\begin{cases} \text{pol.} & \begin{cases} N + V + \text{zza} + N_{\text{Gen}} \\ N + V + N (S, \text{---} \text{"postessivus"}) \end{cases} \\ \text{sv.} & N + V + N (S, \text{---} \text{"postessivus"}) \end{cases}$

4. Den ovan beskrivna typen av regler är textbetingad. Konstruktionerna får sina semantiska värden ur textförrådet. Jag har undersökt fall där lokativa och andra lativa konstruktioner uppträder i sin mest komprimerade form, men de kan också ha olika perifrastiska former, t.ex.

Ta ner lampan. Den hänger över bordet.

Weź lampę. Wisi nad stołem.

Satser av ovannämnda typ representerar varianter av den föreslagna regeln (se 1. ovan).

Kontrastiva undersökningar har bl.a. till syfte att upptäcka och beskriva dels det som är gemensamt för två språk (s.k. subuniversalialia, dvs. det som är både semantiskt och formellt ekvivalent i två olika språk), dels det som är språkspecifikt (s.k. particularia). Subuniversella är t.ex. konstruktioner som representeras av:

Weź lampę, która wisi nad stołem

Ta lampan som hänger över bordet

Ett polskt particularium är konstruktioner av typen *Weź lampę nad stołu.*

NOTER

1. Ajdukiewicz, K. Zagadnienia uzasadniania zdań analitycznych,

Język i poznanie, b.2, Warszawa 1965.

2. Stanosz, B. Kodeks języka naturalnego, *Studia Semiotyczne* 2, Wrocław 1971, s. 195 - 204.
3. Meningen *Starszy syn Jana zginął w wypadku samochodowym impli- cerar att Jan hade exakt en son till (starszy är komparativ)*. Se också Bellert, I. Über eine Bedingung für die Kohärenz von Texten, Kallmayer, W., Klein W. o. a. , *Lektürkolleg zur Textlinguistik*, Bd. 2, Frankfurt am Main 1974, s. 217.
4. Brodda, B. *(K)overta kasus i svenskan*, Stockholm 1973.
5. Weinsberg, A. *Przymyki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim*, Wrocław 1973.
6. Djupkasus PATH föreslås bl.a. av Hans Boas, jfr. hans artikel *Some remarks on case grammars as bases for contrastive studies*, *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*, vol. VII, Poznań 1978, s. 24.
7. Jfr. A. Noréens terminologi, *Betydelselära, Vårt språk*, b.5, Lund 1904, s. 190 - 252.